

JÁNK ISTVÁN

ARANY JÁNOS BALLADÁINAK VÁLTOZATOS ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI A NYELVTANÓRÁN (3. RÉSZ)

SZÖVEGÉRTÉS ÉS SZÖVEGALKOTÁS

Az Arany János balladáinak nyelvtanórán történő alkalmazásával foglalkozó sorozatunkban korábban foglalkoztunk már nyelvi változással és változatossággal, grammatika- és kommunikáció-központúsággal, ezúttal pedig a szövegértés és szövegalkotás kerül előtérbe. Többek között kiderül, hogy miért is olyan fontos és aktuális ez a témakör, hogy miért kapcsolódik szorosan az Arany-balladákhoz, illetve néhány konkrét feladattal is megismerkedhet az olvasó mindezek kapcsán.

A szövegértés – ahogy azt a legutóbbi (és korábbi) PISA-mérések eredményei is mutatják – a magyar oktatás egyik leg-problematikusabb pontja. Már csak ezért is mondhatjuk, hogy a magyar irodalom és nyelvtan tanításának egyik központi feladata a szövegértési képesség fejlesztése. Vagy legalábbis annak kéne, hogy legyen.

A szövegértés általánosságban egy összefoglaló elnevezés, amely tulajdonképpen két nagy részből áll: a szöveg értéséből és értelmezéséből. Az előbbi azt jelenti, hogy az olvasó a részleteket és azok összefüggéseit valamilyen mértékben megértette. Az utóbbi viszont ennél többet foglal magában: az adott szöveg tágabb kontextusba, ismeretanyagba való behelyezését. Ennek megfelelően különböző szövegértési szinteket határozhatunk meg, a klasszikus elkülönítés értelmében a következő négyet (ezt a PISA tovább differenciálja 7 további szintre, melyekhez külön-külön rendel meghatározásokat, kritériumokat):

- Információk visszakeresése
- Kapcsolatok, összefüggések felismerése
- Értelmezés
- Szövegek összehasonlítása

Az egyes szintek egymásra épülnek, és egyre magasabb szövegértési képességet jelentenek. A szövegértéssel és annak szintjeivel szorosan összefügg a szövegalkotás, annak konstruktív, jelentésteremtő mivolta révén. A szövegértés során nagyon hasonló stratégiák lépnek

életbe, mint a szövegalkotási folyamatban (p. előzetes tudás felidézése, mozgósítása, kérdések feltevése). Éppen ezért a kettőt célszerű együttesen, nem pedig egymástól elszigetelten kezelni.

Arany János balladái azért bizonyulnak jó választásnak mind a szövegértés, mind a szövegalkotás tekintetében, mert a műfaj sajátosságából adódóan az olvasó egyben alkotóvá is válik. Ugyanis míg a népballada esetében a befogadó rendelkezik a balladai homály feltáráshoz szükséges tudással (történeti előzményekkel, szereplőkkel kapcsolatos információkkal), addig a műballadánál ugyanez hiányzik. Ennek következtében az olvasó arra kell törekedjen, hogy hiányzó részek kitöltésével a történet egészét megértse.

A balladai homály kitöltésére, így a szövegértés és -alkotás fejlesztésére bármelyik Arany-ballada alkalmas. Vegyünk egy kevésbé ismert, de annál izgalmasabb művet, *A varró leányok* c. balladát, melynek kulcsa a versszakok címében rejlik. A történet megértéséhez az olvasónak rá kell jönnie, hogy az egyes versszakok címe, melyek sorszámnevek, a lányokat jelölik. Ez pedig egy magasabb szövegértési szintet igényel, aminek egy heterogén összetételű csoportban jó eséllyel nincs mindenki birtokában. Éppen ezért érdemes a szövegértés mérését úgy végezni, hogy a tesztünk az alacsonyabb szinteket is mérje.

A szövegértés és -alkotás szorosan összefügg az utóbbi évtizedek két központi fogalmával, a kritikai és a kreatív olvasással, melyek elsősorban a következő befogadói tevékenységekhez kapcsolódnak: jóslás, kérdések előzetes megfogalmazása, a hiányok, ellentmondások megszüntetése, az olvasottak megjelenítése, dramatizálása, a történet folytatása, megváltoztatása.

Ha végignézzük a fenti tevékenységlistát, akkor könnyen belátható, hogy miért jó választás bármely Arany-balla-

da a kritikai és kreatív olvasás, illetve a szövegértési és szövegalkotási képesség fejlesztéséhez. Egyrészt a hiányok megszüntetése eleve adott feladat, alapvető elvárás mindegyik ballada interpretálása során. Másrészt a történet folytatása vagy annak megváltoztatása az Arany-balladák olvasása során egyszerűen kivitelezhető, hiszen a központi elem, a bűn ezt indukálja, valamint az egyes balladák lezárása nagy szabadságot biztosít mindebben. Végül mindegyik tevékenység nagyban hozzájárul a szöveg – a ballada műfaji sajátosságaiból és a nyelvezet archaikusságából kifolyólag – cseppet sem egyszerű megértéséhez. Tulajdonképpen bármely ballada esetében tudnánk folytatni, kiegészíteni vagy alapjaiban megváltoztatni a cselekményt, mivel ezt a töredezett elbeszélés és homályosság könnyedén lehetővé teszi egyszerű nyelvi műveletek által.

Az alábbiakban az egyes tevékenységekhez rendelve közlök néhány olyan feladatot, melyek bármely Arany-ballada feldolgozása során alkalmazható.

Jóslás

1. Az osztály versszakról versszakra halad a ballada olvasásával. A cím után, majd minden versszak végén meg kell jóslniuk a tanulóknak, hogy hogyan folytatódik a mű.

2. Mi fog történni az egyes szereplőkkel? A diákoknak azt kell kitalálniuk, hogy mi fog történni a főszereplővel

- a) a cím és az első versszak alapján,
- b) cím és egy megadott kép (1. sz. melléklet) alapján.

Kérdések előzetes megfogalmazása

1. Milyen kérdések fogalmazódnak meg benned a cím és a megadott kép (2. sz. melléklet) alapján?

2. Milyen kérdések fogalmazódnak meg benned a cím és a megadott (balladai homály elemét/archaikus kifejezést/reférent tartalmazó) idézet kapcsán?

3. Mely szavak, kifejezések, sorok azok, melyek jelentése nem egyértelmű, amikre rákérdeznél?

(Ajánlott módszer: csoportmunkában, a pókhálóábra vagy fogalmi térkép segítségével.)

A hiányok, ellentmondások megszüntetése

1. Kiegészítő versszak írása a balladához.

a) Írj egy záróversszakot a balladához, amiben kiderül, hogy mi történt az adott kérdéses/homályos részben!

b) Írj egy tetszőleges helyre beszűrhető sort/versszakot a balladához, ami által fény derül a balladában szereplő titokra (pl. gyilkosság, öngyilkosság, leányanyaság, megrontás)!

c) Változtasd meg a ballada címét úgy, hogy egyértelmű legyen, mi is történt pontosan az a műben!

2. Csoportmunka: játsszátok el a ballada központi cselekményét úgy, hogy

a) fény derüljön a balladában szereplő titokra (pl. gyilkosság, öngyilkosság, leányanyaság, megrontás)

b) egyértelmű legyen a végkifejlet

c) ne legyen tragikus a végkifejlet

3. Írd át a ballada cselekményét úgy, hogy beleilleszkedjen egy (általad) ismert sorozat cselekményébe!

Az olvasottak megjelenítése, dramatiszálása

1. Jelenetírás, majd annak eljátszása

a) a balladában szereplő megadott történéshez (pl. gyilkosság, megőrülés folyamata)

b) egyes versszakokhoz csoportonként: minden csoport kap – csoportlétszámtól függően – egy vagy több versszakot (több versszak esetén a cselekmény szempontjából összetartozó egységekre bontjuk a balladát), amihez jelentet ír/tervez, majd eljátssza azt

c) A mű teljes egészének megjelenítése csoportban

2. Activity: a ballada egy tetszőleges jelentének eljátszása/lerajzolása a többieknek/saját csoportnak, akiknek ki kell találniuk, melyik jelentről van szó (több ballada ismeretében izgalmasabb).

3. Kimerevítés csoportmunkában. Jelentésítsék meg a ballada

a) egyik mozzanatát egyetlen állóképben, amin ti szerepeltek!

b) teljes egészét egyetlen állóképben, amin ti szerepeltek (ha van rá lehetőség, akkor számítógépes/mobil alkalmazások, programok használatával)!

4. Készítsetek plakátot/Facebook-eseményt a mű színházi bemutatójához (egyéni vagy csoportban)!

5. Írjátok át, majd játsszátok el az adott jelentet/ballada egészét a megadott stílusban, regiszterben (pl. szleng, hivatalos, tudósítás, interjú, publicisztikai)!

A történet folytatása, megváltoztatása

1. Írd át/folytasd úgy a balladát, hogy

a) a főszereplő elkerülje a tragikus befejezést

b) kiderüljön, mi történt pontosan.

2. Egészítsd ki a balladát egy tetszőleges helyre beszűrhető sorral/versszakkal, ami által fény derül a balladában szereplő titokra (pl. gyilkosság, öngyilkosság, leányanyaság, megrontás)!

3. Játsszátok el a ballada egy jelentét/egészét úgy, hogy pozitív irányba változzon a mű végkifejlete (csoportmunka)!

4. Meséljétek el a balladákat a különböző szereplők nézőpontjából!

5. Készítsétek el az egyes balladák szereplőinek Facebook-profilját, majd lépjenek a különböző szereplők egymással kapcsolatba! Vegyék fel egymást ismerősnek, írjanak egymás üzenőfalára, posztoljanak stb.

Zárszóképp

A cikksorozat az Arany-balladák értelmezésének egy olyan szemléletét nyújt, amely arra törekszik, hogy megmutassa, mi a

tradicionális, irodalmat és nyelvtant szigorúan elkülönítő hagyománnyal. Legyen szó bármely műről vagy szerzőről, minden szöveg magában rejti a nyelvtani-nyelvészeti ismeretek, elvek használatának a lehetőségét. És ugyanígy fordítva is: a nyelvtan sem független az irodalomtól, hiszen az irodalmi stílus, az irodalmi szövegek nyelvezete és a bennük fellelhető szóképek, valamint az egyes jelentéstani egységek mind-mind egyben nyelvtani kategóriák is. Éppen ezért a nyelvtan irodalomba való integrálása (vagy legalábbis a kető éles különválasztásának az abbahagyása) célszerűnek tűnik – legalábbis az Arany-balladák tanítása során mindenképp.

A másodlagos célja a munka megírásának annak tudatosítása, hogy a nyelvtani ismeretek közvetítése nem korlátozódhat a grammatika-központú, szabályok bebiztosítását követelő oktatásra, hiszen annál jóval több lehetőség rejlik benne. A nyelv számtalan kreatív, játékos és szórakoztató történés színtere és eszköze, amit fontos lenne a tanítása során is felhasználni. Már csak azért is, mert ez az eszköz szinte mindenki számára hozzáférhető és elérhető bárhol és bármikor.

Az egyes feladatok létrehozásával nem csupán az volt a cél, hogy a pedagógusok számára kész segédletek álljanak rendelkezésre Arany János balladáinak tanításához. Ezek erendően azért jöttek létre, hogy olyan mintaként szolgáljanak a nyelvtan- és irodalomtanításhoz, ami szem előtt tartja a korszerű nyelvészeti és pedagógiai elveket, nézeteket. Bízom abban, hogy minél több pedagógusnál célba ér az üzenet: a nyelvileg toleráns, a gyerek identitását tiszteletben tartó és meglévő tudásához alkalmazkodni kívánó felfogás kiváltképp fontos nemcsak a magyarórákon, hanem az iskolai élet minden területén.